

'waarneming'

Over de toegepaste verbeeldingsrijkdom van een vaag begrip en de resulterende kwaliteiten in 'opfuck' strategieën.

'Collectieve waarneming' bestaat niet: we 'kijken' immers door onze eigen ogen. Maar is dat kijken waarneming? Is waarneming zuiver en alleen een empirische registratie van een fysieke werkelijkheid? Is waarneming te reduceren tót een fysieke werkelijkheid, zoals de inkt of de lichtcontrasten die maken dat u deze tekst leest?

Wat waarneming wel of niet omvat is aan discussie onderhevig; het is een discussie over een begripsdefinitie: een conceptuele discussie. De vraag wat wel of niet tot het begrip 'waarneming' behoort, is dan ook een filosofische discussie. Immers: toen ik filosofie studeerde verhaalde een ~~professor~~ leraar: 'filosofie is conceptuele analyse'. Niet alleen is de vraag 'wat omvat waarneming' een filosofisch onderwerp; dit onderwerp is te specificeren als een taalfilosofische vraag omdat het een onderwerp uit de semantiek, de taalkunde betreft.

Nu zullen er verschillende stemmen bestaan die zeggen dat 'collectieve waarneming' bestaat. *Hardcore* Neerlandici komen aanzetten met hun zak**bi**b~~el~~woordenboek en verwijzen naar de canon van onze taal en roemen een standaard die door collegae is gezet in de woorden van die verzameld zijn onder de noemer 'woordenboek'. *Hardcore* filosofen daarentegen brengen een scala aan paradigma's te berden om na een breedvoerig relaas vooral die bronnen op te voeren die hun eigen positie van ~~autoriteit~~ argumenten voorziet. Ondertussen *kijkt* mijn moeder weer eens belangstellend over mijn schouder mee naar wat voor onbegrijpelijk ik nu weer zit uit te spoken, mijn vriendin *doet haar ding* en de caissière trekt pardoes, zonder misverstand, mijn wisselgeld uit haar lade. De opticien, op zijn beurt, vraagt me wat ik het best *zie*: het rode of het groene vlakje.

Laat ik maar meteen helder zijn: wat waarneming *is*, als conceptuele waarheid, vind ik geen relevante zaak. Immers: wanneer je deze waarheid wil vastpinnen wil je in werkelijkheid de waarheid bepalen en die over de ander uitstorten. Dat is hetzelfde als wanneer een kind met lego speelt en met dezelfde serie stenen telkens hetzelfde voorgeschreven plan bouwt. Dat is niet uitdagend omdat het geen gebruiksverruiming van het aanwezige materiaal biedt. Het is hetzelfde als zeggen dat een bepaalde zak cement alleen maar geschikt is voor de fundering van het nieuwe huis van mijn zwager.

Al mag het gevonden en beargumenteerde antwoord op wat het concept 'waarneming' precies en definitief omvat nog zo plausibel zijn: het blijft een antwoord waarmee de gebruiksruijme van het begrip tekort wordt gedaan. Het is veel interessanter wanneer iemand komt aankachelen met wat vragen rond waarneming: dat scheidt een basis voor een nadere uitwisseling. Door deze

uitwisseling kan je meer gebruiksmogelijkheden onderzoeken en aftasten, inzetten en terugtrekken. In dit spel kom je tot dieper ervaringen, doorloop je momenten van affirmatie of desillusie: persoon A is het met persoon B eens en A en B schudden elkaar amicaal de hand (affirmatie) of een van de beide personen raakt verwart, is *puzzled*, en legt zijn stukjes herschikt in elkaar waarna hij met een licht blosje en glanzende pupillen de ander beduusd aankijkt (desillusie).

Het rendement van dit spel zal ik u heel concreet situeren:

u krijgt wisselgeld van de caissière die de druk van een rij voor haar kassa voelt aanzwellen. In uw eigen haast thuis te komen vermoedt u dat u te weinig wisselgeld retour hebt gekregen. U zegt tegen de caissière: *'sorry, maar ik heb hier een euro, twee twintig eurocent muntjes en een biljet van vijf; dat klopt niet want ik betaalde met een biljet van twintig en moest dertien euro zestig betalen'*. Hierop kijkt de cassiere u beduusd aan, *puzzled*. Gestrest door de rij en de lastige klant (U) denk ze scherp na en zegt ze *'maar dan klopt het toch!'* Op dátzelfde moment komt u zelf al tot de som dat ze gelijk heeft, bent u van uw illusie verlost en glipt u met lichte blos in de massa weg. Het is precies zo'n moment waarin de spanning rond het begrip 'waarneming' praktisch wordt en niet alleen blijft gereduceerd tot een conceptuele zaak voor ~~dwingel~~landers zij die verlangen naar een hermetische wereld.

Wanneer het concept 'waarneming' zijn praktische spanningen ten tonele voert, is het een veel spannender veld dan wanneer ze absoluut wordt opgevoerd; dan ontstaan er meer gebruiksmogelijkheden. Want: aan de kassa speelde zich verschillende zeer interessante zaken af; zaken die het praktisch spanningsveld rondom 'waarneming' zo interessant maken.

In de eerste plaats speelt weerklinkt het onze cultuur gevierde *consumentenbelang*. Consumenten, u en ik, zijn het naar Nederlandse standaard aan onze menselijke waardigheid verplicht nimmer te veel te betalen. Wij consumenten moeten daarom de commercie die ons zaken verkoopt, zoals de caissière, wantrouwen; gezond wantrouwen om meer precies te zijn. Als Nederlandse krenten, té krenterig om een bananenrepubliek-erig fenomeen als pingelen tot normatieve standaard voor economische verkeer te verheffen, verlangen we zuiverheid.

Een tweede normatief aspect wat zich in dit schouwspel rond de kassa manifesteerde, was de 'sociale druk' van de omstanders op de twee hoofdrolspelers (U en caissière). De aanzwellende rij keek namelijk geïrriteerd naar zowel caissière als u. Meerdere sociaal normatieve aspecten speelden hierin een rol. Enerzijds status: U, als kunstminnaar bent waarschijnlijk blank en hoogopgeleid en heeft een dito uitstraling terwijl de caissière als laaggeschoold

of naïef wordt aangemerkt. Anderzijds speelt onze haast-cultuur een rol: de aanzwellende rij heeft immers 'wel meer te doen dan in de rij te staan'¹.

Een derde normatief aspect wat in dit schouwspel een rol speelde was het decor. De kassagang was smal, misschien was het zelfs een 'mandjeskassa'; de muziek die op dat precieze moment in de supermarkt speelde was niet voor iedereen weggelegd -te weinig neutraal-; een supermarkt manager zat net bij de aangelegen kassa de bonnenrol te verwisselen waardoor die rij aanzwol, er meer onrust rond de kassa's ontstond; door de aanwezigheid van de supermarktmanager bij aangelegen kassa zou de caissière in uw rij door een lichte angst omvat worden: een angst ze haar suprematie over de kassa aan haar superieur te verliezen, daarmee haar autoriteit ten opzichte van haar klanten *zienderogen* te moeten zien afnemen, juist op een moment dat er een kunstminnende, hoog culturele klant moeilijk stond te doen.....

Dit spectrum aan normatieve aspecten binnen dit concrete toneel hebben stuk voor stuk van doen met wat we 'waarneming' noemen. Waarneming is niet alleen droog empirisch registreren. Zoals blijkt uit bovenstaand relaas nemen we alleen al als consument achter de kassa veel meer 'waar' dan het pakje Fisherman Friends, het halve gesneden maïsbrood en het pak drinkontbijt wat we op de band legden om vervolgens de kortingskaart voor onze ogen in de hand van de caissière -voorzien nageldecoratie- te schuiven. Immers: we *vinden* wat van wat we waarnemen: we vinden wat van de nageldecoratie van de caissière: te bond van kleur, ordinair of zelfs hoerig of misschien denken we tot onszelf 'wantrouw de nieuwe jeugdcultuur niet zo'.

Waarneming is een rijk veld wat zich, in ons brein, als een persoonlijk referentiekader *afmeet* aan allerlei zaken² die aspecten uit dat referentiekader aanspreken. Dit rijke veld wat u en ik als personen waarnemen meet zich af aan datgene wat de buitenwereld ons voorschuijft. Pas in interactie met deze wereld komt dit spel tot leven. Dan wordt er beroep gedaan op onze normatief en sociaal kader en worden we op onze sensitiviteit aangesproken.

Juist dit veld vergeten we vaak wanneer we 'waarnemen'. Waarnemen is verworden tot een 'ervaring'. Ervaring is zonde vanwege twee redenen. In de eerste plaats is de ervaring statisch; heeft ze niet de flexibiliteit zich aan de spanning van mogelijke negatie te laven. In de tweede plaats is een ervaring

¹ Zelf verdenk ik velen er van dat ze uit zijn op kleinburgerlijkheid of rijkdom, maar ik stuur aan op een mind-set-turn die dit wantrouwen tot desillusie diskwalificeert, omdat ik het gevoel heb dat mensen wel degelijk meer in hun mars hebben dan dat.

² En dan bedoel ik ook gewoonweg alles: mensen, dingen, acties: whatever (Actor Netwerk Theorie voor stuutjes)

voorbehouden aan het ego: een ervaring is een moment waarin wat stoffes in onze hersenen opbruisen.

'Waarnemen' is wat reflectiever, gaat niet alleen om de statische empirische werkelijkheid van het ego, maar gaat om de uitwisseling rond een mogelijke standaard. Een praktijk van dit vage begrip is dus veel dynamischer en levert veel meer vervoering dan het praktiseren van ervaring.

En juist daarom is 'waarneming' een interessant speelveld voor kunstenaars. Het toeval wil dat ik in 2004 als curator betrokken was in een groepsexpositie in Lokaal 01 Breda waarin Jan Scheerhorn, deelnemer aan deze expositie, ook participeerde. Jan liet zich inspireren door het decor van de expositieruimte en bespeelde de waarneming die dit decor bij de bezoeker los kon maken. Specifiek liet hij zich inspireren door de opgerolde brandslangen en de aanwezige verwarmingsbuizen. Om de waarneming van dit decor op andere manier te laten weerklinken in de bezoekers' leefwereld, plaatste hij extra brandslanghaspels en voegde hij extra, loze verwarmingsbuizen toe. Een beetje als een caissière achter een kassa die het bordje 'gesloten' maar niet op haar lopende band naar de kassa wil plaatsen.

Jan liet de normatieve standaard haperen, ging bij Lokaal 01 specifiek in op de spanningen die Lokaal 01 indertijd praktiseerde in hun relatie met brandweervoorschriften. Bezoekers zagen in eerste instantie niets van Scheerhorn's werk, terwijl het werk met erg veel finesse en geloofwaardigheid was zijn werk geïnstalleerd. Zijn werk was misschien wel te 'werkelijk'. Toch viel er op de door hem voorgeschotelde empirische werkelijkheid en op zijn normatieve (interieur)architectuur van alles af te dingen.

Ik vind dat kunst *juist* deze sensitiviteit rondom waarneming praktisch kan maken: kunst kan de normatieve standaarden die ego's via hun referentiekader projecteren én de gedeelde werkelijkheid waarin onze waarneming gestalte krijgt *'opfucken'*: u *begrijpt* wat ik bedoel. Ontwrichten.

Misschien moeten we eens wat vaker aan de kassa gaan zeuren om wisselgeld; gewoon om de sensatie van een normatief geladen waarneming met een publiek te delen; een publiek wat niet altijd met kunst in contact komt. Dit levert hen gratis kunst en misschien krijgt u in de verwarring wel extra wisselgeld!

Freek Lomme, Eindhoven augustus 2010

Freek Lomme werkt onder de algemene noemer van freelance curator en schrijver, studeerde cultuurwetenschappen en blauwe maandag filosofie en is in bijzonder werkzaam als directeur van Onomatopee en gastcurator bij het Van Abbemuseum.